

La utopia material pagesa. Propostes d'estudi entorn del motiu central de l'imaginari del món camperol premodern.¹

Joaquim Capdevila i Capdevila
Universitat de Lleida

La utopia material pagesa ha estat l'estructura mental més nuclear de l'imaginari i de la cultura de les classes rurals d'antic règim. Les expressions més diàfanes que han romàs d'aquesta utopia són uns romancets bufes que, amb el motiu central de la mateixa, evoquen un edèn rústic, amb els gojos que s'hi regalen: menjar, beure, festejar, vagarejar, ballar i jugar, bàsicament. Aquests romancets, jocosos i còmics en el pla expressiu, tenen un caràcter universal i alhora local, i, a partir de la segona meitat del dinou, incorporen elements concrets de la més conspícua.

A peasant material utopia was the central structure in the world of the imagination and the culture of the rural classes of the ancien régime. The most diaphanous expressions that have survived from that time are a number of comic ballads that, with their central theme, evoke a rustic Eden, with all the joys it bestowed: basically eating, drinking, courting, wandering, dancing and playing. These ballads, jocose and comic on an expressive level, are universal, and at the same time, local in character, and, from the second half of the nineteenth century onwards, came to incorporate specific elements of a highly conspicuous modernity.

I. Les tradicions utòpiques i la utopia material pagesa. Notes introductòries

Des de temps immemorials, l'home ha conformat, amb tradicions dilatadíssimes i alhora diverses, somnis, imaginaris, i propostes d'unes noves societats, utòpiques, ideals o harmòniques.

Amb precedents en l'antiguitat grecollatina, l'Humanisme renaixentista i la Il·lustració setcentista que reelabora i modernitza l'Humanisme, estimulen una llarga i fecunda tradició utòpica. Els últims rastres de la qual han arribat fins als nostres dies. Es tracta d'una tradició que definirien dues grans constants. Per una banda, la defensa –amb unes il·lustracions primordialment literàries– d'uns principis bàsics de fraternitat o d'igualtat. De frugalitat. I també a partir de la Il·lustració, de llibertat, i de benestar material. Com a instruments per aconseguir una felicitat harmònica. I la defensa, en definitiva, de la perfecció o de la perfectibilitat humana. I d'altra banda, una *enginyeria sociològica* elitista. Això és, plantejaments d'unes noves formes d'organització social i de govern fets *des de dalt*. Els quals, a partir de la Il·lustració tenen una pretensió il·lustrada i

1. Aquest article sintetitza un capítol de la tesi doctoral de Joaquim Capdevila Capdevila intitulat *La utopia material pagesa*. Aquest, s'insereix en el primer bloc de l'esmentat treball acadèmic –*El materialisme pagès d'antic règim*. La utopia material pagesa. Aproximació a les bases antropològiques– que encapçala la tesi pròpiament: *Modernització social a la Catalunya de Ponent durant el canvi de segles XIX i XX*. (Tesi doctoral dirigida per Sebastià Serrano. Facultat de Filologia. Universitat de Barcelona 2003).

La utopia sempre ha estat present en la cosmovisió i els imaginaris socials, especialment pagesos. Detall de Le pays de Cocagne de Pierre Bruegel (1567).

2. Vegeu: TROUSSON, RAYMOND. *Historia de la literatura utòpica. Viajes a países inexistentes*. Barcelona: 1995, p. 75-235 (Historia, Ciencia y Sociedad; 239); i ROUVILLOIS, FRÉDÉRIC (ed.) *L'utopie*. Paris: Flammarion, 1998. Joan Soler i Amigó destaca la fonamental transferència que s'opera en l'àmbit popular, durant el segle XIX i durant les primeres dècades del segle XX, dels vells sentits utòpics com els expressats per la utopia material camperola, a les noves utopies polítiques i socials de caràcter reformista radical i revolucionari. És quelcom que creiem que és molt encertat i hi incidim àmpliament en el tercer bloc temàtic –L'esclat massiu de la sàtira. *L'emergència massiva de la sàtira durant els primers temps moderns. La sàtira protomoderna*– de l'aportació acadèmica que hem esmentat en la nota anterior. Vegeu: "El sentit de les utopies populars". A: SOLER I AMIGÓ, Joan. *Els enllocs: els temps i els horitzons de la utopia*. Barcelona: Serveis de Cultura Popular ; Altafulla, 1995, p. 112-117. (Cultura Popular; 15)

3. Pel que fa a les condicions materials de vida de les classes populars rurals i vilatanes de l'Europa premoderna, podeu veure, entre molts altres, l'estudi clàssic de Carlo Cipolla: *Historia econòmica de la Europa preindustrial*. Madrid: Revista de Occidente, 1976. (Biblioteca de la Revista de Occidente; 24). Respecte a aquesta mateixa qüestió, Llorenç Prats ens forneix a *La Catalunya rànica* una visió molt més pròxima en el temps i en l'espai, així que aborda, des del prisma de la vida material, la difícil i conflictiva incorporació a la modernitat de les classes popu-

fins i tot científica. Com a mitjans per assolir aquests móns o societats ideals, de perfecció i de felicitat.

En les utopies populars, ha tingut un lloc central i primigeni la rànica tradició d'unes utopies rurals, amb arrels en la prehistòria, i amb un canemàs universal bàsic pel que als seus principis, orientats al gaudi d'un conjunt de gojos rústics. Nosaltres anomenem utopia material pagesa les evocacions que han fet d'aquesta tradició imaginària un conjunt de romancets de l'àmbit catalanòfon primordialment. Durant el segle XIX, les classes populars del món occidental assisteixen a la substitució de l'arcaica utopia pagesa per unes noves utopies en les quals, això no obstant, es transfereix en bona mesura el phatos de la vella utopia pagesa. Es tracta d'una banda, del nou paradigma utòpic que excita la fascinació que produeix la nova oferta d'oci i material en general que ofereixen les modernes societats urbanes. I es tracta d'altra banda, de la poderosa suggestió que produeixen els principis de les noves ideologies polítiques de sentit reformista radical i rupturista.²

La utopia material pagesa evoca el gaudi il·limitat de tots els gojos rústics –menjar, beure, festejar, ballar, vagarejar, jugar, etc.– que desplaça a un territori meravellós i inconcret. Aquesta utopia, no obstant, remet de fons, amb caràcter al·legòric, a una Collita màxima. Infinita. O summa. Dient-ho al revés, podríem dir que aquesta Collita –la figuració de la regalia plena de la naturalesa– és l'estructura de base que nodreix, en el terreny de l'imaginari, la utopia material pagesa. Tot just, aquesta utopia –l'ideal de la benaurança rústica que representa– ha estat el motiu comú per excel·lència de la pagesia i de les classes populars d'antic règim.

Pel que fa a la conformació i a la reproducció secular d'aquesta utopia, podríem distingir dos grans factors, que es retroalimenten entre si: d'una banda, l'atàvica pobresa del món pagès, i per l'altra, les cíclics i utòpiques col·lusions que, amb el motiu de la Collita, es viuen centralment al llarg del calendari festiu pagès (Carnaval, aplecs de l'abril-maig, Corpus, etc.), fins a la recol·lecta pròpiament del fruit. Respecte al primer factor,

que és realment multicausal, podríem diferenciar tres raons que han contribuït a dimensionar-lo amb caràcter primordial: les adversitats climàtiques i sanitàries que han afectat la pagesia fins als temps moderns; el migrat, i àdhuc estantís, desenvolupament tècnic i material que ha condicionat el món rural fins a les últimes dècades del segle XIX; i finalment, els múltiples abusos i exaccions que, lligats a l'estructura social i econòmica, ha hagut d'afrontar el món pagès.³

2. La utopia material pagesa

La utopia material pagesa és verbalitzada exemplarment per uns romancets de costums bufs amb múltiples variants locals que s'encarreguen de fixar i de transmetre de generació en generació unes evocacions ideals del paradís terrenal.

Aquests romancets es caracteritzen per un sentit extraordinari de la jocositat i de la comicitat. El punt de partida d'aquesta utopia, que és la base de la seva imaginació, és l'existència d'una terra, d'un país, d'una ciutat i fins i tot d'un continent, on hom frueix tant com vol, sense restriccions ni censures, dels gojos sensuals. I, més justament, dels gojos sensuals de base rústica.

Així és, la utopia material pagesa recrea comunament l'existència d'una terra mítica on hom frueix, il·limitadament, de tots els gojos sensuals rústics. Bàsicament, menjar, beure i festejar. A més de jeure i de jugar.⁴

Si contemplem aquests paradisos rústics que evocuen les lletres de Xauxa des de la realitat imminent –i encara més, des de la dels nostres dies–, des de la lògica que impera en aquest nivell de la realitat, aquests edèns

rurals són, en efecte, uns enllocs utòpics.⁵ Tanmateix, si partim del fet que aquestes evocacions són regides per un pacte ficcional com ho són, d'altra banda, les creacions literàries en general, aquests relats fantàstics adquireixen la categoria de móns possibles, i allò que narren són, doncs, veritats plausibles dins els límits de la convenció que implica la pròpia naturalesa de la ficció.⁶

Com hem dit, la utopia material pagesa s'expressa a través de diverses evocacions tradicionalitzades que revesteixen generalment la forma de romancets. Aquestes narracions reben el nom del paradís rústic que evocuen: *Xauxa*, *Cucanya* i *La Gandòfia* són els més comuns a les terres catalanes. Sovint, l'exhortació o el convit a emprendre-hi un viatge és la fórmula retòrica utilitzada per passar a descriure la benaurança material que es regala en aquests indrets meravellous.

Aquestes evocacions de *Xauxa*, *Cucanya* i *La Gandòfia*, paral·lelament a la recreació de la regalia material i de gaudis pròpia d'aquests paradisos terrenals, solen fer avinents –sovint d'una manera lemàtica i imperativa– quins són els principis –o quina és l'ètica– que governen en aquests paratges. Aquests principis solen ser bàsicament l'abocar-se al goig indefinit dels diferents delits. De manera que els que així ho fan, són compensats. I com més ho fan, més. I fins i tot, els que ho fan de manera exemplar, ho són exemplarment. I al revés, els qui busquen beneficis egoistes al marge d'aquest goig il·limitat i compartit, són castigats; i àdhuc de manera exemplar.

D'altra banda, les evocacions d'aquesta utopia rústica –dels seus motius de goig suprem i il·limitat–

lars catalanes durant la Restauració (PRATS, Llorenç. *La Catalunya rànica. Les condicions de vida material de les classes populars a la Catalunya de la Restauració segons les topografies mèdiques*. Barcelona: Altafulla, 1996. (El Pedrís; 16)).

4. L'historiador Joaquim M. Puigvert situa aquesta tradició imaginària dins la cultura popular de l'Europa d'antic règim, i incideix en com afecten els projectes reformistes religiosos del segle XVI –protestants i catòlics– en la pervivència de les expressions d'aquesta cultura (PUIGVERT I SOLÀ, JOAQUIM M. "La cultura "popular" en la Europa de Antiguo Régimen". *Noticiario de Historia Agraria* (juliol-desembre de 1996), núm. 12, p. 175-187).

5. Amb aquesta denominació es refereix Joan Soler Amigó a un conjunt de tradicions utòpiques, il·lustrades i populars, en la referida aportació: *Els enllocs: els temps i els horitzons de la utopia...*

6. Seguint Umberto Eco, perquè un món de ficció pugui considerar-se un món possible, cal, primer que tot, que entre l'univers d'individus implicats en la seva recepció s'estableixi un pacte ficcional en virtut del qual hom fa reserva de la incredulitat i dóna com a bo –com a plausible– allò d'imaginari que se li planteja. O dient-ho d'una altra manera, cal que hom accepti com a veritats circumstancials aquell conjunt de situacions i protagonistes que nodreixen el relat tota vegada que són circumstancialment –pel pacte entorn de la ficció– inqüestionables. Així, doncs, els móns utòpics que vehiculen els romancets de *Xauxa*, tot i el seu caràcter eminentment fantàstic, con-

tent el públic d'aquestes narracions d'abstreure's de les realitats evidents –i punyents, tan sovint– de la realitat que els envolta i de regalar-se puntualment amb un món ben altre, operen en la consciència com a *móns possibles*. Vegeu respecte a aquestes qüestions de la semiologia narrativa els suggerents assaigs: ECO, UMBERTO. *Seis paseos por los bosques narrativos*. Barcelona: Lumen, 1996; i GOODMAN, NELSON. *Maneras de hacer mundos*. Madrid: Visor, 1990.

7. GINZBURG, CARLO. *El queso y los gusanos*. Madrid: Muchnick, 1986, p. 171-173. Traducció del castellà al català de l'autor d'aquest treball.

s'expressa a través d'un devesall vigorosíssim d'inversions jocosos i bufes. Amb una gran radicalitat en els sentits de les seves paradoxes. Tractant-se, segur, de les màximes expressions d'un dels principis bàsics del materialisme pagès de tradició antic règim, o més aviat, del sagrat rural –de la sentimentalitat que el conforma– que determina aquest materialisme. Això és, l'assoliment de gojos sensuals o bé el seu preludi, provoquen unes inversions paradoxals de sentit còmic i numinós.

Finalment, caldria apuntar que tot i que aquesta utopia, pels elements de goig i pels motius en general que evoca, és eminentment pagesa o rústica, durant la incorporació pagesa als temps moderns, entre els segles XIX i XX, assimila, amb tota naturalitat els elements de goig més cars als gustos populars dels nous temps.

*De llet, un riu neix d'un avenc
que discorre enmig del país;
els seus salts van plens de ricotta...
El rei del lloc es diu Bugalós,
per ser el mes dròpol l'han fet rei,
i és gran i gros com un paller...
i és maba el que caga el seu cul,
i quan escup, escup massapans;
i ja no té polls, al pèl hi té puces (...).
Allí no calen ni la faldilla ni el gipó
ni camisa, ni calça curta en cap temps
[de l'any:
tothom va nu, mossos i mosses.
No fa fred ni calor en cap moment de
[l'any,
cadascú va i toca quan vol:
oh, quina vida més feliç, oh quin
[delit!...];
allí no és difícil tenir fills
per criar-los com aquí entre nosaltres;
que quan plou, el que cau del cel són
[raviolis.
Allí doncs ningú es preocupa per casar*

MÓN UTÒPIC	FORMA SIMBÒLICA BÀSICA QUE EXPRESSA L'EXPECTATIVA DEL SEU ASSOLIMENT	EMOCIÓ ASSOCIADA	FORMA RITUAL D'OBTENCIÓ DEL TROFEU MATERIAL
Terra de XAUXA, CUCANYA, LA GANDÒFIA...	Joc vigorosíssim i de paradoxalitat extrema	Numinositat còmica, extraordinària, desbordada	Joc frenètic i disbauxat

Vegem tot seguit tres recreacions de la utopia material pagesa –*El país de Bugalós, Xauxa i La Gandòfia*– en set cançons al·lusives. Una del Piemont, una de Menorca, una recollida a quatre pobles del Pla de Lleida, dues més de sengles pobles d'aquesta àrea nord-occidental i dues del Priorat. Aquesta és una recreació de la utopia material pagesa del segle XVI del Piemont:

*Una muntanya de formatge ratllat
s'aixeca sola, aïllada de la plana,
al cim hi han posat una caldera...*

*les seves filles, lliures totes són per a
[qui les vulgui;
cadascú satisfà lliurement el seu
[desig.⁷*

Vegem ara aquesta versió menorquina del mite rústic de Xauxa:

*Anem a Xauxa, anem a Xauxa,
cansats dia i nit, tant temps d'estar
[aquí.
Allà on sa misèria mai no s'ha
[conegut,
i no domina sa llei de s'embut.*

Marxem, marxem, marxem,
 marxem a Xauxa, no ens entretinguem.
 Allà on ses llebres són grosses com
 [a moltons,
 ses llonganisses corren per tots es
 [rincons,
 es pins fan cocos,
 es usines fan melons,
 i ses palmeres fan confits d'es bons.
 Marxem, marxem, marxem,
 marxem a Xauxa, no ens entretinguem.
 Allà on ses al·lotes totes fumen tant,
 totes costumen portar es polissó davant,
 són guapes totes i bones de fer un favor,
 marxem a Xauxa amb es primer vapor.
 Marxem, marxem, marxem,
 marxem a Xauxa, no ens entretinguem.
 Es rius a Xauxa no són com els que
 [hi ha aquí,
 envés d'aigua corren tots ben plens
 [de vi,
 ses fonts que ragen sense parar un
 [moment,
 vi, ginebra i aiguardent.
 Marxem, marxem, marxem,
 marxem a Xauxa, no ens entretinguem.
 Allà on ses al·lotes són roges com un fil
 [d'or,
 elles d'es homos no tenen mica de por,
 són guapes totes i bones de fer un favor,
 anem a Xauxa amb es primer vapor.
 Marxem, marxem, marxem,
 marxem a Xauxa, no ens entretin
 [guem.⁸

Presentem tot seguit una versió de *Xauxa* col·lectada de la tradició oral a Aitona (Segrià), i publicada a començament de la dècada dels vuitantes del segle xx:

Anem a Xauxa si voleu venir
 que ja fastigueja d'estar tant temps aquí
 Allà la misèria mai s'ha conegut
 i no funciona la llei de l'embut.
 Marxem, marxem, marxem
 marxem a Xauxa, no'ns entretinguem.

Allà hi ha gallines grosses com a
 [moltons.
 Hi ha llonganisses penjant per tots els
 [rincons.
 Allà les parets són fetes de torrons
 i les palmeres amb confits de sot.
 Allà les noies no presumen tant
 no s'acostumen a portar pollissó
 són guapes totes i ballen amb peu
 [menut.
 Anem a Xauxa a primers d'Agost.
 Els rius de Xauxa no són com els que
 hi ha aquí.
 Ambés d'aigua baixen dolces gotes de
 [vi.
 Les fonts n'hi ragen sense parar ni un
 [moment.
 Ragen xampany, ginebra i aiguardent.
 Allà les noies són altes com un piulot,
 allà de les feres no tenen mica de por,
 són guapes totes i dones de peu menut.
 Anem a Xauxa a primers d'Agost.⁹

Aquesta és una variant de *Xauxa* recollida a la Vilella Alta (Priorat) amb poca diferència de temps a l'anterior:

Me'n vaig a Xauxa,
 ai noia, si vols venir,
 que em fastigueija
 l'estam tant més temps per aquí.
 Allí ningun treball,
 ningú de fam pateix,
 i tots traginen deu rovells de greix.
 Marxem, marxem, marxem a Xauxa,
 no ens entretinguem.
 Allí hi ha uns arbres
 que mai no s'han esporgat
 que en fan carn d'olla
 i gallina amb estofat.
 Los pins fan cocos,
 les alzines fan melons,
 i les palmeres fan confits dels bons.
 Marxem, marxem, marxem a Xauxa,
 no ens entretinguem.
 Allí les noies
 són rosses com un fil d'or
 i quan t'estimen

8. Cançó popular menorquina interpretada pel grup de folk Traginada. No n'hem trobat la versió escrita en cap cançoner de Menorca, ni d'àmbit més general.

En aquesta transliteració, i en les que fem una mica més endavant de cançons de la Fonoteca de Música Tradicional Catalana, respectem totes les realitzacions lèxiques, morfològiques, fonètiques i sintàctiques, limitant-nos a dotar el text d'una accentuació i un vocalisme normatiu. D'altra banda, volem agrair a Ramon Vilà la sempre excel·lent predisposició i professionalitat en mostrar-nos els índexs de la Fonoteca.

9. MASSOT, XAVIER. "Xauxa, a Romancer Popular de Ponent". *L'Estrof. Revista de Poesia* [Lleida: Col·lectiu La Gralla i la Dalla] (1982), núm. 3-4, p. 180. Podeu veure també una breu contextualització temàtica de la cançó a CAPDEVILA CAPDEVILA, JOAQUIM. "La substitució del cançoner popular i tradicional (El cas de les Terres de Ponent)". *Els Marges. Revista de Llengua i Literatura* (març de 1995), núm. 52, p. 51.

A la utopia popular, la imatge de l'arcàdia rural ha estat un dels referents bàsics. Detall de La cucaña de Francisco de Goya (1786-1787).

10. Col·lectors: JOSEP CRIVILLÉ I RAMON VILÀ. Informador: CLAUDI BONET. *Incipit de la cançó: Me'n vaig a Xauxa.* Número d'accés: 14077. Codi de registre: 20. Número de Fonograma: 87.12.138. Municipi: la Vilella Alta. Data d'enregistrament: 13-08-1987. Tipus de repertori: humorística. Material de gravació: casset/núm. 7, cara A. Arxiu: Fonoteca de Música Tradicional Catalana.

Adonem-nos de la forta simetria que hi ha entre la

*t'estrenyen d'allò més fort.
Allí conviure és un país terrenal
i totes surten sense gastar cap ral.*¹⁰

Els fragments de *Xauxa* que aportem a continuació eren cantats a Almatret, a l'extrem sud del Segrià, a començaments del segle xx:

*Ningú menja farinetes
ni pa negre i rosegons;
allà tot són bones coques
i regalen els tarrons.*

*Per aquells rius no hi baixa aigua,
puix no són com els d'ací;
en lloc d'aigua als rius de Xauxa
sempre hi baixa només vi.*¹¹

Vegem ara una variant de *La Gandòfia* recollida a primeries del segle xx pel jove folklorista Valeri Serra i Boldú a quatre pobles del Pla de Lleida –Linyola, Cubells, Artesa de Lleida i Palau d'Anglesola:

*Ja estich cansat de ser pobre:
malhaja tanta pobresa
que estich en opinió
que un home pobre may s'alegra.
Anemon'hi minyonents
anemon'hi an aquella terra
que als que trevallen assoten
y als que geuen donen renda;
vamos vamos a Gandòfia;
Quina terra n'es aquella
que les parets són de sucre
y les vigues de canyella,
los embans de pinyonets
y los trebols són de neula
les teulades de turrans
perque allí no s'hi fa teula.
Los carrers de cotó fi
perque ningú hi ensopega
les muralles de cristall
tota la ciutat clareja,
allí al voltant de la bassa
hi ha un arbre que fa moneda
la moneda allí se pert
perque ningú l'arplega.
tots mo'n hi haurem d'anar
an aquella terra, Roseta;
als qui trevallen assoten
y als que geuen donen renda;
qui no sab de festejar
als tres dies que n'aprenga
qui no sab de jugar al pico
lo destinen a la galera.*¹²

Vegem tot seguit la transcripció d'una variant de *La Gandòfia* recollida una vuitantena d'anys més tard

—el 1986— a Albarca, al Priorat, al límit amb l'Alt Camp:

*Jo sóc un home amb temps,
que m'hai seguit molta terra.
Vaig estar a una ciutat
que Gandòfia s'anomena,
que Gandòfia s'anomena.
Les cases en són de sucre,
les parets són de canyella,
les teulades de turrons,
perquè allí no s'hi fa teula,
perquè allí no s'hi fa teula.
Els carrers de cotofluix
perquè la gent no ensopegui.
Les muralles de fi cristall,
tota la ciutat clareja,
tota la ciutat clareja.
Una albassa de mel dolça,
si les dones n'hi volen a casa,
i alrevedor de l'albassa,
un arbre que en fa moneda,
un arbre que en fa moneda,
la moneda se li perd,
perquè ningú l'arplega.
El qui parla de treballar,
desterrat d'aquesta terra !
El qui no sap jugar al pòquer,
dins de tres dies que n'aprènga !
Si als tres dies no n'ha après,
cent assots i a la galera !,
cent assots i a la galera !
Companys, si voleu venir,
que allà jo me n'hi vull anar,
que allà ens faran bona vida:
menjar, beure i festejar,
menjar, beure i festejar.¹³*

Fixem-nos, finalment, amb aquest emblemàtic començament d'una variant mallorquina de *Cucanya*, una altra de les grans evocacions de la utopia material rústica. El romancet, de Vilafranca de Bonany —Pla de Mallorca—, és recollit per Antoni M. Alcover:

*A sa terra de Cucanya,
qui no es belitre no hi viu,*

*qui manco hi sap, mes hi diu,
qui manco hi posa, mes hi guanya.¹⁴*

Aquests versos enjogassats, frenèticament i radical, al voltant del món de la benaurança rústica, que són de fet les moltes cançons de *Xauxa*, de *Cucanya* o de *La Gandòfia*, no són sinó les al·legories més completes de la que ha estat la utopia més cara de l'Europa rural de l'antic règim: la utopia material pagesa. La qual s'intrica en els fonaments mentals, cognitius i econòmics més definitoris d'un món secular d'estructura eminentment agrària. I que, tot i que no ho pugui semblar en una primera aproximació, experimenta a partir dels inicis del segle XIX una vigorosa i fecunda adaptació al món de la ciutat moderna. Al món de la seva nova, suggestiva i abundant oferta d'oci. Redefinint, en aquesta nova oferta d'oci i d'innovació material en general que ofereix la ciutat moderna i la seva societat —els nous ginys mecànics i tecnològics, les noves begudes, la roba moderna, i sobretot, els moderns ofersiments obscens, vistos per amplis sectors en termes d'utopia obscena i com la possibilitat d'una fruïció sexual sens límit, etc.— el vell somni rústic de l'Abundància. Aquestes modernes figuracions de la vella utopia material pagesa i dels seus béns conserven —és quelcom que convé remarcar!— el mateix caràcter de sagrat que tenen les seculars imaginacions rústiques d'aquesta utopia.

La visió que ha arribat fins als nostres dies de *Xauxa* com d'una creació merament innòcua, graciosa i pueril —com una suma, entre curiosa i graciosa, de despropòsits pagesívols— no és altra cosa que la caricatura o l'esquelet caricaturesc, que als nostres ulls ha pervingut del més antic i més

imatge que apareix en aquest romancet de *Xauxa* de la Vila Alta i la imatge que apareix a l'evocació de *Cucanya* que fa Ferecrat a *Els Perses* al segle V aC:

[...] *Allí hi ha uns arbres
que mai no s'han esporgat
que en fan carn d'olla
i gallina amb estofat* (vv. 10-13)

[...] *Les arbres sur les montagnes
laisseront choir, en guise
de feuilles, des tripes de chevreau
roties, de tendres petits calmars
et des alaouettes bouillies*[...]

CARRIÈRE, JEAN CLAUDE. *Le Carnaval et la politique: une introduction a la comedie grecque suivie d'un choix de fragments*. Paris: Les Belles Lettres, 1983, p. 268. (Centre de Recherches d'Histoire Ancienne; 26).

11. MATEU I MONTAGUT, FRANCESC. *Almatret. Història, vida i costums*. Almatret: Ajuntament d'Almatret, 1988, p. 153.

12. SERRA I BOLDÚ, VALERI. "La Gandòfia". *Butlletí del Centre Excursionista de Lleida* [Lleida] (1908), núm. 8-9, p. 4-5. Serra i Boldú presenta l'inici d'una altra variant d'aquesta recreació de la utopia material pagesa —la *Gandòfia*— també col·lectada a pobles del pla de Lleida:

*Capita del morralet
y gormant de la cirera,
só estat en una ciutat
que Gandòfia s'anomena*[...]

13. Aquesta variant de la *Gandòfia*, també presenta en aquesta zona del Priorat aquest acabament:

[...] allí la vida és un país
terrenal
i tothom disfrute sense gastar
ni un ral.

Col·lectors: JOSEP CRIVILLÈ
I RAMON VILÀ. Informador:

RAMON ARGANY. Incipit de la cançó: *Jo sóc un home amb temps/ La ciutat de Gandòfia*. Número d'accés: 15017. Codi de registre: 20. Número de Fonograma: 88.04.034. Localitat: Albarca. Municipi: Cornudella de Montsant. Data d'enregistrament: 20-03-1988. Tipus de repertori: humorística. Material de gravació: casset/núm. 2, cara A. Arxiu: Fonoteca de Música Tradicional Catalana.

14. ALCOVER, ANTONI M. *Diccionari català-valencià-balear (Diccionari Alcover)*, vol. III, p. 805. 1

car dels *topois* rústics: el Lloc de l'Abundància. O els indrets –ciutats, terres, països i fins i tot continents– de l'Abundància, que han arribat, efectivament, als nostres ulls moderns desproveïts d'aquell antic *phatos* rústic que n'animava el sentit, i la vivor dionisiaca.

Les lletres de *Xauxa* palesen, en un nivell emblemàtic i ideal, la naturalesa del goig pagès davant l'obtenció d'un trofeu material. Davant l'assoliment d'uns beneficis materials que es veuen amb un caràcter extraordinari. Més concretament, les cançons de Cucanya verbalitzen el goig extraordinari, infinit, caòtic, que produeix imaginàriament l'assoliment de la màxima figuració material pagesa: la utopia material pagesa. La qual, com hem dit és concebuda tradicionalment en termes de Collita. D'una il·limitada i extraordinària Collita. Encara que, com hem dit, les cançons de *Xauxa* modernes, refetes coincidint amb la formació de la ciutat moderna i del modern oci de masses des de finals del segle XIX, també presenten algunes referències esparses a aquesta ciutat moderna i al seu lleure. En termes d'utopia. De moderna utopia material plebea.

Aquestes evocacions escadusseres de motius de la moderna utopia material plebea es concilien, tanmateix, amb tota naturalitat amb els termes de l'arcaica utopia pagesa. Responent al capdavant, ambdues inquietuds utòpiques, a una compartida excitació del materialisme pagès de tradició antic règim. El qual no fa altra distinció de valor que la del goig sensual que pot aportar un fet –joc, beguda, espectacle, habilitat, màquina...– al marge de la seva temporalitat –vetusta o moderna–, de la seva ubicació geogràfica, del procediment o del mo-

ment concret de la seva exercitació, o de la concurrència d'aquesta. Aquest fenomen és, sumàriament, el que nosaltres anomenem l'*autonomia del materialisme pagès*. Que és, sens dubte, un dels trets bàsics de la mentalitat de la pagesia i de les classes plebees en general antic règim i dels primers temps moderns.

El goig que produeix l'assoliment imaginari de la terra de *Xauxa*, que descriuen les cançons al·lusives, s'expressa, com és normal, d'acord amb el principi mental amb el qual la pagesia antic règim manifesta el seu goig davant l'obtenció d'un benefici material de caràcter extraordinari, o del seu pressentiment: la inversió bufa, la jocositat paradoxal i còmica. I en el cas d'una fita tan excepcional com és la consecució de la terra edènica de *Xauxa*, aquesta jocositat còmica pren, doncs, unes justes proporcions: les d'una vigorosíssima i esbojarrada inversió bufa. Que fa tot l'efecte d'un caos paradoxal. Còmic. I vertiginós. En aquestes lletres de *Cucanya* veiem com, amb un frenesí narratiu que fa la sensació d'una torrentera, no deixen de subvertir-se, amb unes extremes paradoxalitat i comicitat, aquells aspectes més donats per descomptat de la realitat imminent; aquelles realitats del món rural-pagès antic règim que es tenen tot just, ingènuament, com a més immutables. Com a més reïficades.

No hem d'oblidar que durant l'estiu, temps de la Collita –les utopies en són una al·legoria idíl·lica com hem dit– són freqüents les paradoxes jocosos i bufes que celebren, a manera de plagasitats, de riotades o de transgressions còmiques de caràcter ritual, el marc temporal de la Collita i els beneficis materials extraordinaris que aquest reporta: els àpats de

La utopia material pagesa ha evocat sempre el gaudi il·limitat i un territori meravellós. Detall de Il paese di cuccagna de Mario Ortolani.

fiesta patronal o major, les ballades de compromís amb les noies, etc.

2.1 La Utopia Material Pagesa. Una utopia universal adaptada localment; una utopia antic règim oberta a la primera modernitat

El camp que defineixen les verbalitzacions del mite rústic de Xauxa segons les versions que hom en recull des de finals del segle XIX, estaria regit per dos grans pols-força, que rotarien entre si en totes les seves possibilitats. En un primer eix, tindríem un món rural antic règim, globalment atemporal, vist des del prisma de la pagesia pobra. Aquest món presenta sedimentats, en alguns casos, referents propis de la societat medieval. A l'altre extrem d'aquest eix, una societat urbana moderna o protomoderna, vista així mateix des de l'òptica del materialisme camperol de tradició antic règim. I en un segon eix, trobaríem uns motius de valor universal d'una banda, i uns referents de valor prou localitzat –fruit de la realitat local agrícola, climàtica, faunística i material en general del territori– de l'altra. Es tracta de dos eixos –món rural antic règim–món urbà modern; i universal-local– que s'expressen a la vegada en un doble nivell: en un pla simbòlic –el de les grans inclinacions i dels motius concrets que s'expressen en aquestes cançons –i en un pla verbal– referent al lèxic i al llenguatge en general que manifesten aquestes.

Les lletres de *Xauxa* ofereixen un repertori complet dels motius de fortuna material de la pagesia antic règim *strico sensu* i de la que viu les fases inicials de modernització de la

societat a partir sobretot de finals del segle XIX. La majoria d'aquests referents de fortuna material tenen una àmplia tradició rural i antic règim. I en la seva majoria tenen una validesa universal: el vi i l'aiguardent; la fruita dolça –melons, síndries, pomes i peres, etc.; les carns de bestiar domèstic– moltons, gallines, pollastres i productes del porc com llonganisses –i de bestiar salvatge com les llebres; el dolç i els dolços– mel (melmelada) i sucre; torró i neula; confits i figues, etc; les espècies com la canyella; els jocs d'atzar com els naips i

els daus; i com a principal atractiu universal del món de Xauxa, les dones; en la mesura que decidides, de gest –de ball sobretot– gracios i tal com versa una versió menorquina de Xauxa, *bones de fer un favor*.

D'altra banda, les cançons de Cucanya també imaginem uns motius de fortuna material amb una validesa local. I fins i tot molt local. Tractant-se d'uns motius de regreïament material molt determinats per les característiques agrícoles, morfogeològiques, climàtiques i –sobretot– per la riquesa material en general del lloc d'on és la versió de *Cucanya* en qüestió. Vegem-ne un exemple a partir de la modestíssima utopia que anhela una versió de *Xauxa* recollida fa molts pocs anys al poble prioratí de la Vilella Alta: [...] *Allí ningú treballa / ningú de fam pateix / i tots traginen deu rovells de greix. / Marxem, marxem, marxem a Xauxa, / no ens entretinguem. / Allí hi ha uns arbres / que mai no s'han esporgat / que en fan carn d'olla / i gallina amb estofat* [...] (vv.7-15). Veiem, en aquesta versió de *Xauxa*, la imaginació com a motius de satisfacció material de les que serien segurament, per a la pagesia pobra d'aquesta zona de terres pobres, arbrades, les al·legories més plausibles –o més imaginables– d'Abundància material. Hi veiem així, d'una banda, *uns arbres / que mai no s'han esporgat, molt grossos, molt grans, ben carregats de fruit, per poder arrambar-ne sense parar: Allí hi ha uns arbres / que mai no s'han esporgat* (vv.12-13). Hi veiem, d'altra banda, *carn d'olla / i gallina amb estofat* que no paren de *fruitar* aquests arbres que no paren de créixer lliurement. Tractant-se, tot just, la carn d'olla i la gallina amb estofat d'uns menjars propis de les celebracions extraordinàries d'una pagesia pobra que no pot

heure per a tals ocasions la carn de pollastre, i per a la qual, aquests menjars agafen un valor utòpic: *Allí hi ha uns arbres / que mai no s'han esporgat / que en fan carn d'olla / i gallina amb estofat* (vv. 12-15). I hi veiem, així mateix, evidenciant amb una extraordinària claredat la gran pobresa material de la qual parteixen les evocacions utòpiques d'aquesta versió del món pagès de l'Abundància, com en aquesta terra utòpica *tots traginen deu rovells de greix*; justament, doncs, una quantitat modesta de l'aprofitament més pobre del porc, el qual, amb les arengades, ha servit de base de l'alimentació de la pagesia pobra i de les classes pobres en general fins ben entrat el segle xx: *Allí [...] / ningú de fam pateix / i tots traginen deu rovells de greix* (vv. 8-9). El conjunt de les tres figuracions utòpiques que donen un perfil propi a aquesta versió de *Xauxa*, evidencien, doncs, una humilíssima utopia pagesa, pròpia d'una pagesia molt pobra. Una humil evocació del paradís terrenal pagès determinada segurament per les àrdues condicions d'ordre geològic, climàtic, agrícola i material en general, que han hagut de suportar fins fa poc els pagesos del territori d'on és aquesta versió de *Xauxa*: l'Alt Priorat.

2.2. Assoliment de la benaurança rústica i transgressió jocosa i còmica

Les lletres de *Cucanya* presenten, com hem dit, un repertori ben coincident de les transgressions jocosos amb les quals expressen l'enorme goig per l'extraordinària regalia material del país de Xauxa. Aquestes inversions jocosos afecten pràcticament, en tots els casos, un món rural secu-

L'atàvica pobresa del món pagès i les cíclics col·lusions arran de la collita, han estat els factors que han retroalimentat les utopies pageses. Detall d'una cucanya arcaica consistent en la difícil comesa d'haver d'ascendir el tronc pelat de l'arbre fins assolir l'al·legòric trofeu material que hi ha encimbellat.

lar: el seu paisatge, la seva cultura popular i la visió de la realitat de les seves classes subalternes. Es tracta com hem dit, d'unes transgressions de caràcter radical. Basades en uns paral·lismes radicals que provoca el goig suprem de la il·limitació material que recreen. Les inversions afecten bàsicament tres àmbits d'un món rural de naturalesa transhistòrica:

1. Els sentits més bàsics del paisatge rural: cases i carrers; façanes, parets i sostres; rius, fonts i basses; i muntanyes, pins i alzines. Invertint-ne el sentit de tres maneres:

1. 1. Comestibilitzant llaminera-ment el paisatge urbà: les cases –façanes, parets, sostres i teulades– i fins i tot el sòl de places i carrers.

1.2. Invertint les funcions d'aquells mecanismes –canaleres, canyelles, fonts, basses– i accidents hidrològics –rius, llacs, avencs i mars– que canalitzen o contenen aigua, transliquant-se en llet, mel, etc.; i sobretot en vi i aiguardent.

1.3. Invertint la naturalesa vegetal d'alguns arbres; singularment dels pins i de les alzines, que capgiren totalment la seva naturalesa. Passant de ser els d'arbres de fruit més bast i sec de l'entorn rural a regalar la fruita més dolça, llaminera i fins i tot exòtica: melons, síndries i cocos, sobretot; i a fruitar, àdhuc més paradoxalment, uns altres motius utòpics com el bestiar domèstic i menjars extraordinaris.

2. Les funcions i les disposicions més primàries del cos humà, de sentit escatològic. Invertint les funcions fisiològiques del cos humà: orinar, defecar, petar i eructar. Bé, pel que fa al seu objecte. O, respecte al quan, a l'on, i al com de la seva funció.

Les inversions d'ordre escatològic que figuren a les lletres de *Xauxa* són unes manifestacions primàries i radicals de goig davant l'aclaparament sensual provocat per l'assoliment de la Gandòfia paradisiàca. Aquestes inversions escatològiques que neixen d'un goig còmic, numinós, davant l'obtenció d'uns gojos sensuais molt desitjats, que n'expressen la magnitud i la naturalesa, compten amb una riquíssima tradició en adagis, plaga-sitats, riotades i momos de joglar.

3. Els qui fan cas dels principis que regeixen a Xauxa i els que els transgredeixen.¹⁵ Els que transgredeixen els principis de Xauxa són

15. Aquests principis que governen la paradisiàca terra de Cucanya són de fet –maximitzats, hiperbòlicament expressats– els grans principis que regeixen entre el món pagès antic règim i dels primers temps moderns. Una ètica que mana un gaudi dels béns i gaudis materials bàsics i una accessibilitat bàsicament equitativa cap a aquests tota vegada que són revestits en la percepció i avaluació pageses amb un caràcter bàsic de sagrat.

16. Les versions de *La Gandòfia* d'Albarca, i de Cubells, Palau d'Anglesola, Linyola i Artesa de Lleida versen en concret: [...] *les teulades de torròns / perquè allí no s'hi fa teula* [...] (vv. 8-10; i 15-16, respectivament).

17. La versió d'Albarca diu concretament: [...] *els carrers de cotofluix / perquè la gent no ensopegui* (vv. 11-12). La versió de Cubells, Linyola, Palau d'Anglesola i Artesa de Lleida canvia la paraula *cotofluix* per les equivalents de *coto fi* (vv. 17-18).

18. La versió de *La Gandòfia* d'Albarca versa així: [...] *les muralles de fi cristall / tota la ciutat clareja / tota la ciutat clareja* [...] (vv. 12-14). La versió de Cubells, Linyola, Palau d'Anglesola i Artesa de Lleida parla de *crestall* en comptes de *fi cristall* (vv. 19-20).

19. La versió recollida a Almatret diu concretament: [...] *Per aquells rius no hi baixa aigua, / puix no són com els d'ací; / en lloc d'aigua als rius de Xauxa / sempre hi baixa només vi* [...] (vv. 4-8). La versió menorquina versa en aquest punt: [...] *Es rius a Xauxa no són com es que hi ha aquí / envés d'aigua corren tots plens de vi* [...] (vv. 20-21).

20. La versió de Menorca difereix de la recollida a Aitona en què conserva com a beguda amb un valor utòpic, el *vi*, tota vegada que en aquesta ha estat substituït pel *xampany*. En la versió de *Xauxa* d'Aitona apareixen ja dues begudes alcohòliques totalment modernes –un destil·lat, la ginebra, i un elaborat escumós, el xampany– que són avaluades –sobretot la primera beguda– per les classes populars protomodernes, dins

objecte d'inversions de sentit contrari, mentre que aquells que s'hi ajusten són recompensats, i fins i tot exemplarment, si s'hi apliquen d'una manera exemplar; aquells que hi falten són punits –invertits– exemplarment. Amb unes formes –no és cap atzar!– que són ben semblants a les que durant el Carnaval –quan els freds posen en perill l'ardent il·lusió de la Collita que comença a prefigurar-se– usa el jovent pagès per castigar exemplarment aquells que durant aquests dies o bé durant l'any s'han aprofitat amb egoisme i en detriment del comú dels béns o gojos materials bàsics. Degradant-los a reus, engalestrats, etc.

Vegem, doncs, ara concretament, les que podrien ser en bona mesura les inversions o transgressions jocosos més comunes que apareixen en les recreacions de *Xauxa* de l'Europa rural antic règim. Ens valdrem en aquest sentit de les set versions d'aquest antic *topoi* que hem presentat anteriorment. Corresponents a l'àrea occidental del Principat de Catalunya, a Menorca, i al Piemont. Bo i anotant a la vora de cada inversió a quin d'aquestes evocacions de *Xauxa* apareix.

Comencem per aquelles inversions que afecten el paisatge rural antic règim. Concretament per les que inverteixen l'hàbitat rural diari: 1) *les cases són de sucre* (Albarca); 2) *les parets són de sucre* (Artesa de L., Palau d'A., Linyola i Cubells); *les parets són de canyella* (Albarca); o *els embans són de pinyonets* (Cubells, Artesa de L., Palau d'A. i Linyola); 3) *i les bigues de canyella* (Cubells, Artesa, Palau i Linyola); 4) *los trebols són de neula* (Cubells, Artesa, Palau i Linyola); 5) *les teulades són de turròns*¹⁶ (Albarca; Cubells, Artesa, Palau i Linyola); 6) *Els carrers*

L'ideal de benaurança ha estat el motiu comú i per excel·lència de la pagesia i les classes populars de l'antic règim. Cartell anunciador d'una cucanya en una fira francesa de la segona meitat del segle XIX.

*de cotofluix*¹⁷ (Albarca; Cubells, Artesa, Palau d'A. i Linyola); i 7) *les muralles de fi cristall*¹⁸ (Albarca; Cubells, Artesa, Palau i Linyola).

Vegem seguidament aquelles subversions que afecten fonts, cursos i embassaments d'aigua; naturals –deus naturals d'aigua, avencs, rius i mars– i artificials– fonts amb canalització, i basses: 1) *Els rius de Xauxa no són com els que hi ha aquí / ambés d'aigua baixen dolces gotes de vi*¹⁹ (Almatret; Aitona; i Menorca); 2) *Un riu de llet neix en l'avenc / que discorre enmig del país / els seus salts van plens de ricotta* (Piemont); 3) *Les fonts n'hi ragen sense parar un moment, / ragen xampany, ginebra i aguardent*²⁰ (Aitona; i Menorca); 4) *una albassa de mel dolça*²¹ (Albarca). I vegem, finalment, en aquest apartat relatiu a les inversions que afecten el paisatge rural més imminent, quotidià, les inversions de la naturalesa vegetal dels arbres. Especialment les dels pins i de les alzines: 1) *Los pins fan cocos / les alzines fan melons*²² (la Vilella Alta i Menorca);

2) *allí hi ha uns arbres / que mai no s'han esporgat / que en fan carn d'olla / i gallina amb estofat* (la Vilella Alta); *un arbre que en fa moneda*²³ (Albarca; Palau, Cubells, Artesa i Linyola).

En un altre apartat, dins les inversions bufes més celebrades en les evocacions de la terra de Xauxa, tenim aquelles que afecten, amb un caràcter escatològic o pornogràfic, algunes de les funcions més bàsiques del cos humà, com orinar, defecar, eructar o petar; i les parts del cos que hi estan implicades. Ho veiem ben indicativament en el romanço aportat per Ginzburg: 1) *El rei del lloc s'anomena Bugalós / [...] / i és crema de llet el que caga / i quan escup, escup massapans* (Piemont).

Són molt freqüents, d'altra banda, les evocacions de *Cucanya* que inverteixen exemplarment i jocosa, en un sentit contradictori, aquells que s'ajusten als principis que *governen* Xauxa, i aquells que els transgredeixen. Es tracta, com hem dit més amunt, d'unes regles basades en el goig sensual sense fi, i comunitari. I per contra, en l'aprofitament egoista, fet en detriment del comú. Comencem per les inversions còmiques que exalcen exemplarment els que no fan altra cosa que jeure, menjar, beure i festejar: 1) *El rei del lloc s'anomena Bugalós / per ser el més dròpol l'han fet rei* (Piemont); *A sa terra de Cucanya / qui no és belitre no hi viu / qui manco hi sap, més hi diu / qui manco hi posa, més hi guanya* (Mallorca); 2) *als qui treballen assoten / y als que geuen donen renda; / qui no sap festejar / als tres dies que n'aprença / qui no sab de jugar al pico / lo destinen a la galera*²⁴ (Cubells, Palau, Artesa i Linyola); *El qui parla de treballar, / desterrat d'aquesta terra! / El qui no sap jugar al pòquer / dins de tres dies que n'aprença!; / si als tres dies no*

n'ha après, / cent assots i a la galera!, / cent assots i a la galera! (Albarca).

2.3. Les versions de Xauxa a partir de finals del segle XIX: la porta oberta al paradigma de la utopia material moderna (a l'oferta d'oci, i material en general, de la societat urbana i moderna)

La viva suggestió que senten, a partir sobretot de finals del segle XIX, els homes del món rural, amb una mentalitat conformada bàsicament en el materialisme pagès antic regim, per l'oferta d'oci i material en general del món modern, fa que incorporin a la utopia de Xauxa, marcadament rural i arcaica, aquells aspectes del món modern que més aviven el seu apetit sensual. Fins a tal punt és aquesta suggestió per la societat moderna que en algunes recreacions de *Cucanya*, s'hi arriba a evocar, com un valor propi, en ella mateixa, la ciutat moderna. Vista com el paradigma del món modern. On esdevé realitat l'ompliment de riquesa material i de gaudis sensuais. I destacant d'aquest nou hàbitat, l'esmentada percepció moderna de les noies i de les dones, i les modernes possibilitats d'oci que ofereix.

Destriem a continuació els motius moderns de benaurança material que apareixen en les set versions de *Cucanya* que hem seleccionat per a l'aproximació a aquest tòpic rural. Aquests motius moderns d'utopia material, percebuts encara, com hem dit, per part de la societat rural que comença la transició a la modernitat, d'acord amb el materialisme pagès antic règim, corresponen a quatre pols de desig utòpic: 1) els nous produc-

de la tradició del vi i de l'aiguardent, amb un valor utòpic.

21. Concretament, la recreació de *La Gandòfia* cantada a Albarca diu: [...] *Una albassa de mel dolça / si les dones n'hi volen a casa*[...] (vv. 16-17)

22. Tant la versió cantada a la Vilella Alta com a Menorca, afegeixen a aquestes inversions jocoses de pins i alzines, una inversió relativa a palmeres: [...] *i les palmeres fan confits dels bons*[...] (vv. 14-16; i 9-11, respectivament). D'altra banda, la versió de Xauxa recollida a Aitona, obvia les referències a pins i alzines i es refereix només a aquesta referència: [...] *i les palmeres fan confits de sot*[...] (v. 10).

La subversió bufa de les palmeres té la particularitat de ser un motiu molt comú en les ficcions de *Xauxa*, i l'exotisme que representa aquest arbre en el paisatge rural de l'Europa antic règim.

23. La versió aplegada a Albarca versa: [...] *i alrethor de l'albassa / un arbre que en fa moneda / un arbre que en fa moneda / la moneda se li perd / perquè ningú l'arplega*[...] (vv. 18-22). Concurrentment, la versió de Cubells, Linyola, Palau d'Anglesola i Artesa de Lleida diu: [...] *allí al voltant de la bassa / hi ha un arbre que fa moneda / la moneda allí se pert / perquè ningú l'arplega*[...] (vv. 21-24).

24. Aquesta versió de *la Gandòfia* recollida per Valeri Serra i Boldú a Cubells, Artesa de Lleida, Palau d'Anglesola i Linyola, es refereix primer només a: [...] *anemo-n'hi an aquella terra / que als que treballen assoten / y als que geuen donen renda* (vv. 6-8). Els altres versos que citem entorn

a aquesta inversió corresponen als versos 27-32.

25. La versió de Menorca parla de vi en comptes de xampany com ho fa la versió col·lectada a Aitona: [...] *ses fonts que ragen sense parar un moment / vi, ginebra i aiguardent* [...] (vv.22-23). En aquestes dues versions, es diu, abans, que els rius d'aquest paradís rústic, porten –en van carregats, versa la versió de Menorca– vi dolç.

Veiem, doncs, com els gustos que manifesten aquestes cançons de Xauxa, inscrits en un materialisme pagès antic regim que alimenta la sentimentalitat del sagrat rural, contempla amb una perfecta associació de continuïtat –o si volem, amb una perfecta harmonia electiva –begudes alcohòliques tan diferents –en gustos; en matèries primeres, en processos d'elaboració i productes; en tradicions i en connotacions– com són el vi, l'aiguardent, la ginebra, i el xampany. Aquesta coherència de gustos envers unes begudes tan diferents pot sorprendre des de la perspectiva de les societats més modernes, en les quals, en el *gust* cap als productes –siguin naturals o comercials– hi incideix de manera decisiva la seva connotació. Altrament, a les societats d'antic règim i en aquelles que s'introdueixen a la modernitat, el gust cap a un producte depèn eminentment i amb un grau de suficiència, del goig sensual que comporta. Així, la coherència entre el gust pel vi, per l'aiguardent, per la ginebra i pel xampany que enuncien aquestes cançons de Xauxa, es basaria, principalment, en un goig sensual compartit, sobre la base del gust i de la tradició de l'alcohol.

tes alcohòlics–destil·lats alcohòlics i elaborats del vi com el xampany; 2) els nous jocs d'atzar i particularment de cartes amb diners de base; 3) les noies modernes, de la gran ciutat, i les prostitutes; i finalment 4) la gran ciutat moderna.

Comencem, doncs, per motius que afecten els productes alcohòlics moderns: 1) *Les fonts n'hi ragen sense parar un moment. / Ragen xampany, ginebra i aiguardent*²⁵ (Aitona i Menorca).

Vegem tot seguit els motius relatius als moderns jocs. Abans, però, seria bo que puntualitzéssim que d'ençà especialment els últims dècennis del segle XIX, els moderns jocs de cartes esdevenen als ulls d'amplis sectors socials un fabulós i màgic trampolí cap a la nova Utopia Material que perceben en el nou marc de lleure i material en general que ofereix la societat urbana i moderna: 2) *El qui no sap jugar al pòquer, / dins de tres dies que n'aprenega!; / si als tres dies no n'ha après, / cent assots i a la galera!, / cent assots i a la galera!*²⁶ (Albarca).

Vegem a continuació la inversió jocosa que expressa el goig extraordinari d'entreveure la possessió d'unes noies modernes que viuen a la ciutat enllà de la mar: 3) *Marxem a Xauxa, no ens entretinguem. / Allà on ses al·lotes fumen tant, / totes costumem portar es polissó davant, / són guapes i bones de fer un favor, / marxem a Xauxa amb es primer vapor* (Menorca). Veiem com el goig extraordinari que provoca albirar la possessió d'aquestes noies, modernes –que fumen molt, i per al contacte amb les quals cal agafar el vapor, fet que fa imaginar, junt amb aquest oci tan modern que cultiven, que viuen en una ciutat mes enllà de la mar –guapes i exemple de sensualitat, fa que se'ls

inverteixi la posició del *polissó*– una faldeta curta que portaven durant els segles XVIII i XIX les dones sota la falda perquè aquesta aparegués bufada –que passa al davant del cos.

BIBLIOGRAFIA

CAPDEVILA CAPDEVILA, JOAQUIM. "La substitució del cançoner popular i tradicional (El cas de les Terres de Ponent)". *Els Marges. Revista de Llengua i Literatura* (març de 1995), núm. 52.

CAPDEVILA, J.; GARCIA, A. (ed.) La festa a Catalunya. *La festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política*. A: Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997. (Milà i Fontanals; 25)

CARDINI, FRANCESCO. *Días sagrados. Tradición popular en las culturas euromediterráneas*. Barcelona: Argos Vergara, 1984.

CARRIÈRE, JEAN CLAUDE. *Le Carnaval et la politique: une introduction a la comedie greque suivi d'un choix de fragments*. París: Les Belles Lettres, 1983. (Centre de Recherches d'Histoire Ancienne; 26)

DURAND, GILBERT. *Las estructuras antropológicas de lo imaginario: introducción a la arquetipología general*. Madrid: Taurus, 1982.

GOODMAN, NELSON. *Maneras de hacer mundos*. Madrid: Visor, 1990.

MUCHEMBLED, ROBERT. *Le corps, la culture populaire et la culture des élites en France (XVe-XVIIIe siècle)*. Paris: Flammarion, 1978. (Champs; 252)

PUIGVERT SOLÀ, JOAQUIM M. "La cultura "popular" en la Europa de Antiguo Régimen". *Noticiario de Historia Agraria* (juliol-desembre de 1996), núm. 12, p. 175-187.

RABELAIS, FRANÇOIS. *Croniques admirables du puissant roy Gargantua, ensemble comme il eut à femme la fille du roy de Utopie nommée Badebec, de laquelle il eut un filz nommé Pantagruel, lequel fut roy des Dipsodes et des Amanrottes. Et comment il mit à fin un grant*

géan nommé Gallimassue (Microfilm M-1498, Tolbiac- Rez de jardin- Magasin, a la Bibliothèque Nationale de France).

RUYER, RAYMOND. *L'utopie et les utopies*. Paris: Presses Universitaires de France, 1950. (Bibliothèque de Philosophie Contemporaine)

SERRANO FARRERA, SEBASTIÀ. *Literatura i teoria del coneixement*. Barcelona: Laia, 1977.

SOLER I AMIGÓ; JOAN. *Els enllocs: els temps i els horitzons de la utopia*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular ; Alta Fulla, 1995. (Cultura Popular; 18)

TROUSSON, RAYMOND. *Historia de la literatura utòpica. Viajes a países inexistentes*. Barcelona: Península, 1995. (Historia, Ciencia y Sociedad; 239)

26. És molt revelador com la versió de *La Gandòfia* recollida a Linyola, Cubells, Palau d'Anglesola i Artesa de Lleida durant els primers anys del segle xx pel jove Serra i Boldú, amb una lletra similar a la de la versió de *La Gandòfia* col·lectada una vuitantena d'anys més tard a Albarca, manté en aquest punt de l'evocació un joc de cartes arcaic anomenat el pico: [...] *qui no sap jugar al pico/ lo destinen a la galera* [...] (vv. 31-32). Es planteja, doncs, entre les dues variants de *La Gandòfia* –la de començament de segle de quatre pobles del Pla de Lleida, i la de finals de segle d'un lloc del Priorat– una modernització –o una substitució– pel que fa als jocs d'atzar o a la mena de jocs d'atzar, vistos com a factor d'utopia material.

Ahora, aquest pas significatiu del pico, que té una forta tradició medieval, al pòquer, emblemàticament modern, en una utopia eminentment rústica i arcaica com la de *La Gandòfia*, és molt revelador, com hem destacat, de la poderosa suggestió que susciten, entre amplis sectors de la societat rural masculina, a partir sobretot de finals del segle XIX, algunes de les manifestacions de l'oci modern. Destaquen els jocs de cartes de base de diners, com el *pòquer*, que convoquen un gran concurs humà al seu voltant, atès que hom percep un accés fàcil –quasi màgic– al nou paradigma d'utopia material en la ciutat moderna i en les seves noves possibilitats.

És destacable, d'altra banda, de la transgressió bufa a la qual se sotmeten els que no saben jugar al pòquer en la variant de *La Gandòfia* d'Albarca –[...] *El qui no sap jugar al pòquer, / dins de tres dies que n'aprenega! / si als tres dies no*

n'ha après, / cent assots i a la galera! [...] –que els seus termes concilien, amb tota naturalitat, dos aspectes històrics– el *pòquer*, hipermodern, i les galeres, mètode de penitenciaris que parteix del món antic –absolutament contradictoris. Aquest fenomen, ben aliè a les pautes de coneixement de la realitat de les societats més modernes, partiria al capdavant del l'avaluació com a sagrat –en el sentit de sagrat rural, primigeni, al qual nosaltres ens referim en aquest article– amb què és percepció el *pòquer*. I més exactament, amb què es percep la gran abundància material que en pot derivar. Aquesta avaluació cognitiva i sentimental associada al *pòquer*, tindria la virtut de neutralitzar l'abismal dissonància temporal entre aquest joc i les galeres. Una cosa que fóra més difícilment salvable des de la perspectiva *dessacralitzada* que té el coneixement en les nostres societats.

Aquest fenomen –aquesta natural conciliació de dos aspectes tan contradictoris: pòquer i galeres– fóra de fet una mostra ben clara de l'autonomia del materialisme pagès antic règim. Una autonomia que rauria en el fenomen que les diferents experiències sensorials bàsiques del món pagès tenen una apreciació de sagrat: el jugar (a l'atzar i potestativament amb diners, com en aquest cas; o com a esport); el beure; el menjar; i la vivència obscena en general. Que fa que hom les valori, eminentment, en elles mateixes, en funció sobretot del profit sensual que els és específic. I al marge de les circumstàncies de temps –com en aquest cas– de procediment, de lloc o de contingència.